

K 6103
2

სოლომონ ლეონიძე

მსაჯული, ანუ ვიცე-კანცლერი

მეფე ერეკლე და სოლომონ იმერტა მეფისა

ზ. ჭიჭინაძისა

თფილისი
ელექტრო-მბეჭდავი „ნადეჟდა“
1910

73.2015-4274
11 6103 / 2

სოლომონ ჯეონიძე

მსაჯული, ანუ ვიცე-კანცლერი

მეფე ერეკლე და სოლომონ იმერთა მეფისა

ზ. კიკინაძისა

თფილიბი

ელექტრო-მბეჭდავი „ნადეჟდა“.

1910

სოლომონ ლეონიძე,

ძსაჯული შვედ ერეკლესი და საქართველოს რუსეთთან
შეერთების მომხადების წვლილნი.

(გუბიანი 1877)

ვუწოდებ მას პატიოსნებისა გამო მადლისა
დროთა მათ ფაბრიცად *) ქართველთა; და ვი-
თარცა მტკიცე და შეურყვეველი, იქმნა ნამდვილ
ქართველთა ერისა და ისტორიისა კატონად **).

პ. იოსელიანი.

სოლომონ ლეონიძე ცნობილი პირია ქართველთ ცხოვ-
რებაში. იგი მალლა სდგას თავისს დროის ქართველებზე და
მეთვრამეტე საუკუნეს ბრწყინვალის შუქითაც ანათებს. მი-
ზეზები ასეთის იშვიათის პირების მოვლენისა უცხო არ არის
ამ დროის ქართველთ შორის. მალალ გონების კაცნი სხვე-

*) ფაბრიცა იუფ რომაელთ მხედართ-მთავარი, III საუკუნეში
ქრისტეს შობამდე, გაითქვა სახელი თავისი მოუსუიდეკელის პატიო-
სებით და ერთგულობით მოვალეობისადმი.

**) კატონი — სახელ-განთქმული მჭევრ-მეტყველი და მწერალი
რომაელებისა, დაიბადა 234 წ. ქრ. შობამდე, ცნობილია, ვითარცა
ინსტიკი ცენზორი და მცველი ძველის რომაელების მარტივის
ცხოვრებისა.

ბიკ ბევრნი იყვნენ მაშინ საქართველოში, განვითარებით სჯობდნენ კიდევ ლეონიძეს, მაგრამ სოლომონ ლეონიძე ნალა იდგა მათზე თავისი უზადო და უსახლვრო მამულის სიყვარულით, სპეტაკის გრძნობებით, მოქალაქურის სულოვნობით და განსაკუთრებით დაუშრეტელის ენერგიით და მოქმედებით, რის მეოხებითაც იგი მეფემ მრჩევლად და ერისა და ქვეყნის საქმეთა მზრუნველად მიიხმო.

მს იყო კაცი წინად მგრძნობელი, მომავლის ნათლად გამრკვევი დადამნახავი, მომავალ ცხოვრების რუკათა მხატვარი. მან აღრიდგანვე იგრძნო ქართველთ გაჭირვებული მდგომარეობა, რომ იმ დროს საქართველო საბრალოთ იყო დაკნინებული დანაწილებული; აწუხებდა უფრო ის გარემოება, რომ აქ ნაცვლად ერთობისა, ხშირად მთავარი მთავარს ებრძოდა და ბატონიშვილი ბატონიშვილს, სულ მცირე რამ დანაშაულობის გიმო მათში სტყუებოდა დაუსრულებელი განხეთქილება, შფოთი და მტრობა; რაც ქართველობას ძლიერ ვნებდა და საქმეთა ყოველ ძალას სიცოცხლის მომსპობ ცელივიტესმობოდა გარს.

მთუმც ასეთი იყო ქართველთ ვითარება, მაგრამ მათ შორის ქვეყნის მეტრფეთა რიცხვი მაინც მცირე არ ყოფილა, უმრავლესნი გამსჭვალულნი იყვნენ ერთობის სიყვარულით, თვით-მყოფელობის ხაზის შემოფარგმელობით, საკუთარ სხეულის და მის მეოხებით სულიერად გარე და შინ აღორძინების მისწრაფებათა ქონვით. ამიტომაც იყო, რომ იმ დროის ქართველი ერი დღეს რომ იმობდა, მეორე დღეს ხის ძირში მოსვენებით ღებინობდა, რადგანაც მესამე დღეს მას კვლავ მწარე იმი ელოდა და ამ იმში იქნება თავის განწირვაც. ასეთ მებრძოლთათვის საამქვეყნიოთ იმის გარეშე სხვა აღარა იყო რა დაშთენილი, რომ მცირეთ სადმე თავი მიეყრდნათ, მცირედ ეღებინათ და მერე მტერს შეპკვდომოდნენ. სულ ამის მეოხება იყო, რომ ქართველნი თითქმის სამუდამოდ გამოეთხოვნენ მრეწველობას, ვაჭრობას

და სხვა ასეთ საქმეებს. შველა ასეთ საქმეთ მფარველობა მოემწყვდა სხვა-და-სხვა ტომ-ჯურის ხალხთა ხელში, ეს უცხონი წავიდნენ წინ, მათ ჩაიდგეს პირში სული, ბევრმა ამის მეოხებით თავად-აზნაურობაც მიიღო და ყმებად ქართველი გლეხები, რომლებსაც შემდეგში ჩსინი თავისს რჯულზე იბირობდნენ და ნელ-ნელა ასხვატომებდნენ. ასეთის გადაგვარებულის ქართველებით საესვა თვით საქართველო. შველა ეს ჩვენს ტომს და ქვეყანას კარს მის მეოხებით მოევლინა, რომ ჩვენი სამეფო პზიის სხვა სამეფოების მსგავსად ექვსას-შვიდასი წლის წინეთ კი არ მოვსპეთ, არამედ მედგრად ვიბრძოლეთ და გამგეობა თვით მეცხრამეტე საუკუნის პირველ წლებამდის შევინახეთ, თუმც უნდა ითქვას, რომ ეს ხანგრძლივი და დიდის ბრძოლით შენახული გამგეობა ჩვენ იაფად არ დაგვიჯდა და უმეტესი ნაწილი ქართველებისა ამას შეეწირა: ზოგი ომში გასწყდა, ზოგი ძალით გაათათრეს, ამ გაათათრებულებისაგან გაძლიერდა ოსწალთა ტომი, ზოგნი ვასომხდნენ და გაფრანგდნენ; ამაჲ შემდეგ დროს ენაც დაკარგეს და დღეს გვარ-ტომობით და ენით სომხის მოდგმას ეკუთვნიან. მოისპო აგრეთვე აფხაზეთიც და, ოდესმე ყოფილი 8 მილიონი ხალხი, ორ მილიონად იქცა და ვინც დარჩნენ, ისინიც ისე დაკნინდნენ და დაეცნენ, რომ მაჲში მკაცრად დაირღვა ურთიერთ სიყვარული და მის ნაცვლად დამყარდა სრული დარღვევის ხანა—დანაწილებ-დაკნინება.

შკანასკნელ, ასეთი ბედშავი მდგომარეობა ქართველთა ისე გამწვავდა და აზვირთდა, რომ ყოველ-მამულის შვილს გული უნდა ასჩქროლებოდა და მის წინააღმდეგ ბრძოლა და შრომა დაეწყო. მს მოეთხოვებოდა მაშინ ყოველ შესმენილ ქართველს და აი ამასვე ვხედავთ სოლომონ ლეონიძეში და თითო ოროლა სხვა პირებშიაც, მაგრამ მათ თავიანთ სიმცირის გამო იმ დროს ვერა გააწყეს რა. რა გაეწყობა, ესეც გარემოების ბრალია. ლეონიძის და მის მომხრეთა ნატვრა იყო შემდეგი:

ნაკუწ-ნაკუწად ქცეული საქართველო ერთ ქვეყნად გარდიქნას, მის ძეთა შორის ერთი აკვანი დაირწეს, ერთი შამასახლისი ჰყვანდეთ, ქართველთა სხეულმა და სულმა დიადი სიძლიერე შეიკრიბოს გარს და მის მეოხებით გარე ერთობის ძებნას თავი გაანებოს, მათ შორის მოიძებნოს წინ-წამყვანი ძალა ღ სხვა. ეს ჩვენგან სხვათა დაუხმარებლათაც მოხდებოა, თუ კი, რასაკვირველია, ამას ჩვენ მოვიწოდებთ, ვიგრძნობთ ქვეყნისა და ერის კეთილ-დღეობის საქიროებას, ერთობის მნიშვნელობას და ქართველ ერის იმ მხვედრსა, რაც მან მომავალში სამაგიეროდ უნდა მიიღოს იმ ბრძოლის ჯილდოდ, რომელიც მან ადრე ატარა და მოითმინა შინაურსა და გარეულ მტერთა წინაშეა. ამ აზრების გავრცელებისათვის სოლომონ ლეონიძე ქართველთ წინაშე სდგას მტკიცე სვეტად და ბურჯად. მგი მთელს ქართველობას დიდს ერთობას ავედრებს, საშვილი-შვილო საქმეს, შთამომავლობისათვის მერმისის დაურღვეველს ცხოვრებას.

სოლომონ ლეონიძე შთამომავლობს კახელ ლეონიძეებიდგან, რომლებიც ახლაც თავადებად არიან ცნობილნი და სოფელ პონდოლში ცხოვრობენ, მელავიდგან 8 ვერსზე. ლეონიძეების გვარი წინეთ სხვა ყოფილა და ლეონიძეთა წოდება გარდმოცემის სიტყვით ამათ ასე მიუღიათ:

ქართველთ ერთს მეფეს სპარსებთან. ომი ჰქონია, ამ ომში ლეონიძეების გვარის წევრნიც რეულან და შესამჩნევად უბრძოლიათ მტრის წინააღმდეგ. ბამარჯვების შემდეგ ქართველთ მეფეს ლეონიძეებისათვის ეს გვარი დაურქმევია, სახსოვრად სომხეთის სამეფოს უკანასკნელის შთამომავლის ლეონისა (VI-სა), რომელიც 1393 წელს პარიჟში გარდაიცვალა, და იმ გარდმოცემისა, რომ ერთ დროს, სწორედ ამავე ადგილას სომხებისგანაც ძლიეულან სპასრსნიო.

ზოგნი ამ გვარის წევრნი ძახეთიდან საქართველოს სხვადა-სხვა კუთხეებშიაც გადასახლებულან, სხვათა შორის სცხოვე-

რებენ შავშეთის ნაწილის იმერხ-ევის სოფლის წყაღსიმერის მახლობლადაც ხუთი კომლი; ზოგნი მათგანი ადრე მსმალეთში გადასულან და შავშეთ-იმერხევის გათათრების დროს ესენიც გათათრებულან. შავშეთის ლეონიძეები ძველად აზნაურის შვილები ყოფილან, დღეს აღიებად იწოდებიან. მართლსა და იმერეთში ლეონიძის გვარის წევრნი გლეხები და აზნაურის შვილებიც არიან, მაგრამ ამათ ლეონიძეების გვართან არაფერი ნათესაობა არა აქვსთ.

სოლომონ ლეონიძის დაბადება დაახლოვებით მიეწერება 1745 წლებს, ზედ-მიწევნით კი არ ვიცით, თუ როდის. იგი აღიზარდა მშობლებთან, მერე მბილისში იყო, სცხოვრებდა მეფე მრეკლეს შვილებთან, ამბობენ, ლეონ ბატონიშვილის კარგი მეგობარი იყო და ჯერეთ ისევ ახალ-გაზღვას დიდათ უგლოვნია ლეონის მოწამლვა. სოლ. ლეონიძეს ბიორგი მეფის შვილებთანაც კარგი მეგობრობა ჰქონია, ხოლო ლეონის სიკვდილის შემდეგ კი უფრო ალექსანდრე ბატონიშვილს ჰმეგობრობდა. ს. ლეონიძემ თავისს დროის კვალათ ყოველ ნაირი სწავლა მიიღო, შეისწავლა სომხური ენა და მწიგნობრობა, სპარსული, მცირეთ ბერძნული, რუსულიც ესმოდა, ლაპარაკიც იცოდა, ხოლო წერის პრაქტიკა არ ჰქონდა. მცირეთ ებრაულიც სცოდნია და ადგილობრივი ქართულის კილოკავების ზოგიერთი მთიული ენებიც. ქართული მწიგნობრობა, ენა და ისტორიაც თავისს დროის კვალათ ზომასზე შეისწავლა. მას ავითარებდნენ ლოსითეოზ ჩერქეზიშვილი, იოანე ბერი, ფრანგის პატრები, სომეხთ ვართაპეტნი და ზოგნიც სხვა პირნიც, მცოდნენი სპარსულის ენისა. ლოსითეოზ ნეკრესელისაგან სოლომონ ლეონიძეს ჩაენერგა სიბრძნის მოყვარეობა, იოანე მრბელიანისაგან — მკვერ-მეტყველობა და პატრებისგან — ევროპის წეს-წყობილების შესწავლის სურვილი, ხოლო სამეცნიერო და საფილოსოფო წიგნების კითხვა იმ დროის ბრძენ ქართველთაგან. მართის სიტყვით, არ დარჩა რამე სამეცნიერო, საფი-

ლოსოფო თუ საღვთისმეტყველო წიგნი, რომ მათი შინა-
არსი სოლომონ ლეონიძეს არ გაეცნო თავისებურად. სა-
ქართველოს და ქრისტიანობის ისტორიის გარეშე სხვა-და-
სხვა ერთა ისტორიასაც ნატვრით კითხულობდა, ყველა ხალხ-
თა ცხოვრებაზე თავისებურს ცოდნას იძენდა. თბილისში
სწავლის და ყოფნის დროს, რაღაც მიზეზების გამო იგი მე-
გობრობდა ხელოსან ხალხს, ვკედლობდა მოქალაქეებს;
ამით მან თბილისის ხელოსანთ და მოქალაქეთ წინაშე ყუ-
რადღება და მასთან დიდი პატივი დაინსახურა. ხელოსანთ და
მოქალაქეთ სიყვარულმა სოლომონ ლეონიძე სულ სხვა კა-
ცად გარდაჰქმნა, სხვა გვარ მოღვაწე მამულისშვილად: მან
ზედ-მიწევნით შეისწავლა თბილისის ხელოსანთ და მოქალა-
ქეთ ცხოვრება.

პირველი მაგალითი იყო, რომ ს. ლეონიძემ ქალაქის
მცხოვრებთ ყურადღება მიაქცია და ბევრსაც ეცადა, რომ ქარ-
თველთ მდაბიოდგან გამრავლებულიყო ხელოსნები ყველა ხელო-
ბაში, ქარხნებში და ვაჭრობაში. ამ საქმეების გამო მან აღწერაც
შეადგინა, რომელიც 1799 წელს მვანვე ბატონიშვილმა თა-
ვისად წარუდგინა მეფე ბიორგის და სთხოვდა დახმარებას,
რომ ყველა ხელობაში ქართველთ მდაბიოთ რიცხვი გამ-
რავლდესო. ამ ნაკლისათვის ყველა იმ დროის ქართველს
უნდა შეემცნია, მაგრამ საუბედუროდ ეს ასე არ იყო, ქარ-
თველთ სამეფო პირებს ამის დაკვირვებისთვის მაშინ მოცალეობა
არა ჰქონდათ. აქ უნდა ითქვას, რომ, როსტომ მეფის
დროს, მეჩვიდმეტე საუკუნის შემდეგიდგან, ქართველთ შო-
რის ყოველ გვარ ხელოსნებმა იწყეს გამრავლება, მე-XVIII
საუკუნეში ეს უფრო წინ წავიდა, ქართველთ ერთი ათად
იმატეს, მაგრამ კლებს იწყო საუბედუროთ 1795 წლიდამ,
რომლის მიზეზად აღნიშნულის წლის რისხვა უნდა ჩაითვა-
ლოს.

სოლომონ ლეონიძემ თავისს დროსვე მიიღო ვრცელი
შეხედულობა სამეფო საქმეებზე და წეს-წყობილობაზე, ეს

მეფისაგანაც იქმნა შენიშნული. ძვეყნისადმი მაღალის მიდრეკილებით და სიყვარულით მზერამ იგი დაახლოვა ყველა იმ დროის ქართველთ ბრძენ პირებთან, ესენი დაუკავშირდნენ მისს ნიქს, იგი ამით უფრო აღფრთოვანდა და უფრო მედგრად დაიწყო მხნეობა, სამეფო სხეულში ჩახედვა-დაკვირვება და მის სასარგებლოდ მეცადინეობა. მისმა ასეთმა შრომამ უფრო დააწინაურა იგი და 1775 წ. ქართველთ წინაშე უმეტეს განითქვა სახელი. ამ დროს იგი საერთოდ იქმნა შენიშნული, როგორც მაღალ გონების კაცი და დიდის ენერჯიის მქონი. ასეთი პირის მოქმედება და გამგეობა ცხადი საქმეა, რომ იმ დროის ქართველთ გამგეობას მალამოსავით მოესმებოდა, რადგანაც, ჩვენდა საუბედუროთ, მრეკლე მეფის გამეფების და გაძლიერების შემდეგ, ისეც დაკნინებული რიცხვი ქართველთ მართველობისა რამდენსამე ნაწილად გაიყო და ვინც იყვნენ, ისინიც ან ერთმანეთს ეშლებოდნენ, ან იღვენებოდნენ და ბოლოს სულაც თახსირდებოდნენ, ქართველობას და საქართველოს ეცლებოდნენ.

ასევე დაემართა სოლომონ ლეონიძეს თავისს სიცოცხლის უკანასკნელს წლებში. ამის მიზეზები გახლდათ შემდეგი: მეფე მრეკლემ თავისს გამეფების უმაღლ ყურადღება მიაქცია მხოლოდ ისეთ სამეფო პირების გამრავლებას, რომელნიც მის ნებას და სიტყვას ემორჩილებოდნენ, მისი ყოველი სიტყვის მორჩილნი იყვნენ. ხშირად ეს ასეც იყო საჭირო, მაგრამ მას თავისი ალაგი გააჩნდა, თავისი ბინა. მრეკლე მეფემ თავისს ქვეშევრდომთ ქართველთ შორის ბევრი ვერ სცნა თავისს მოაზრედ და ამიტომ იგი თავისს არ მოსაწონ პირებს თავიდგან იცილებდა, თანამდებობას ხელიდგან აცლიდა. ამის მეოხებით საქმე ისე მოეწყო, რომ თბილისში ქართველ გამგეთ რიცხვი შემცირდა, თავადიშვილებმა სოფლად წყეს გადასახლება, ქალაქში კლება, შემცირება და მათ მაგიერ მრეკლე მეფის მეოხებით თბილისში სომხებმა იწყეს გამრავლება და ქალაქის გამგეობის პატრონობა. სომხები მე-

ფე მრეკლეს კარგად ემორჩილებოდნენ, ხოლო ოსტატურათ; ისინი მეფის ყოველ სიტყვას მოწიწებით ისმენდნენ, მიტომაც იყო, რომ მეფე მათ აძლევდა თავადიშვილობას, აზნაურიშვილობას, მოქალაქობას, ანიჭებდა ყოველ ნაირ ღირსებას და ხშირად დიდის უპირატესობითაც მოსაფდა. ასეთი იყო სწორედ ქალაქის მელიქების საქმე, რომელი თანამდებობაც კინალამ მეფის ბრძანებით ერთის სომხის შთამომავლის თავადიშვილის საკუთრებად არ გადიქცა. მრეკლე მეფის საზარალო მოქმედება ბევრმა სცნა, ბევრმა ბრძენმა ქართველმა შეხედა თხიზელის თვალით, და კარგად დაინახეს ის გარემოება, რომ თუ მრეკლე მეფე დარჩებოდა საქართველოში ასეთის ძალით და გამგეობით, რასაც ის ადგა, მაშინ საქართველოს უსათუოდ დაღუპვა მოელოდა, რადგანაც მისი გამგეობა უმეტეს წილად დაფუძნებული იყო ძალ-მომარეობაზე, დესპოტიზმზე. მეფის ასეთმა ქცევამ გამოიწვია 1768 წლებში, ობილისში, მის წინააღმდეგ დასის დაარსება, რომელსაც ქართველთ დაღუპვის გარემოების წინააღმდეგ უნდა ემოქმედნა. ბევრის თათბირის შემდეგ ამათ გადასწყვიტეს მეფე მრეკლეს მოკვლა და მისის ოჯახის მთლად ამოწყვეტა ისე, რომ ერთი კაციც არ უნდა დარჩენილიყო და მეფობა უნდა მიეცათ მახტანგ VI-ის შვილის ბაქარისათვის, რომელიც იმ დროს რუსეთში მსახურებდა და გენერალ-ლეიტენანტობა ჰქონდა მიღებული. ამ ცნობილს „შეთქმის“ წრეში ერივნენ ისეთნი ქართველნიც, რომელთაც სწავლა ევროპაში ჰქონდათ მიღებული, როგორც პატა ბატონიშვილი, უკანონო ძმა ბაქარისა, მაგრამ კაცი თავისს დროის კვალად დიდად განსწავლული. მეფეს „შეთქმის“ ამბავი აცნობეს, დამნაშავენი მალე დაიჭირეს და დასაჯეს. ზოგი მოკლეს, ზოგს თვალეები დასთხარეს და ზოგი უცხო ქვეყანას გააგდეს. მართმა ასეთმა გაძევებულმა, რუსეთში, მრეკლე მეფის გამგეობის შესახებ რუსულ ენაზე წიგნიც დაბეჭდა და ჰგმო მეფემ საქციელი, მის სამართალს დესპოტიზმი უწოდა. ასეთმა საქ-

ციელმა იმ დროის თავადებიც დიდათ ააღწევა მეფეზე, თუ რამე პატივისცემა არსებობდა მათში, ესეც მოისპო მათ შორის, რადგანაც მათი მონათესავენი მეფემ დასაჯა. ამან უფრო არივ-დარია ქართველთა საქმე, ამ დღიდან იწყო მომზადება საქართველოს დაღუპვის ხანამ, ამ დღიდან მომზადდა 1795 წლის უბედურება და ყველა ის განსაცდელი, რაც კი ამ წლით ჩვენს სამშობლოს მოევლინა.

სოლომონ ლეონიძემ ისე განითქვა სახელი და ისეთი ყურადღება დაიმსახურა ხალხში, რომ ხალხმა და ბევრმა მაღალ პირებმაც საქვეყნოდ დაიწყეს საუბარი მასზედ, თვით მეფესაც აუწყეს მისი ღირსება და შემძლებელობა და მრავალ გზის მოახსენეს მეფეს, რომ ს. ლეონიძეს დიდი შემძლებეობა ემჩნევა ქვეყნის მართვაშიო. ეს მოხსენება მოქალაქეთაგან უფრო იმან გამოიწვია, რომ ლეონიძეს ქალაქის მცხოვრებლებთან დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა. მეფემ ერის განცხადება სიამოვნებით შეისმინა, ს. ლეონიძეს პატივით დაუწყო მხერა, სხვა გვარი პატივი მიანიჭა, უპირატესი მნიშვნელობა, კარის კაცთა შორის უპირველესობა დაუთმო და საქმედ ქალაქის მართვის ზედამხედველობა მიუჩინა. მაშინდელ ქალაქის მეუფროსენი არ იყვნენ მაინც-და-მაინც დროის კვალად შესმენილი პირები; იგინი ქალაქის საქმეებს სულ ვერ მართავდნენ და ნამეტურ იმ დროის ხელოვნებს და ამქრულ წესწყობილებას ხომ სულ არ აპყრობდნენ ყურადღებას. მსენი ქალაქის მაშინდელს შემოასავალს ბოროტად ხმარობდნენ და მეფეს არ უჩვენებდნენ იმას, რასაც თვით იღებდნენ. ამ გარემოებამ თვით ხალხის წინაშეც გამოიწვია უთანხმოება და მრავალ-გზის იქმნენ ხალხისაგან ქალაქის მმართველნი და მელიქნი დასმენილნი, რომ იგინი ბოროტებას სჩადიანო. ამიტომ მეფემ ისურვა იმათ ზედამხედველად სოლომონ ლეონიძის დანიშვნა. ლეონიძემ თბილისის მოქალაქეები ერთ დღეს შეჰკრიბა ერთად და აუწყა ბევრი რამ ქალაქის სასარგებლოდ. მაგალითებრ, დუქან-

ბაზრის გაფართოვების შესახებ, ბაზაზხანის ქუჩების და გზების დაწმენდის, ობილისში ახლის დუქნების გაშენების საჭიროება, სახელოსნო ქარხნების დაარსება, არსებულთ გაფართოვება, მოგზაურთათვის კარგის ქარვასლის აგების საჭიროება, რადგანაც მაშინ საქართველოში ევროპის მოგზაურნი და სამხედრო კაცნიც ხშირად მოდიოდნენ, ზოლო მათ საღმე რამე საცხოვრებელი ოთახის მოპოვება კი არ შეეძლოთ. შველა ამებზე ლეონიძემ მეფეს მოხსენება მიართვა და მფარველობა სთხოვა, რომ ვაქრების მდგომარეობას ყურადღება მიაქციეთ, მცირეთ მეგობრობა და მფარველობა დაუწყეთო, რომ მის მეოხებით ჩვენში ვაქრობა ფეხზე დადგეს, იგი წარმატებას მიეცეს და სამერმისოდ ქართველთ შორის რამე საქმეები აღორძინდესო, რაის მეოხებით სამეფოსაც შემოსავალი გაუჩნდება, თოფხანის საქმეს ვუშველით რამეს, ჯარს უღუფას მოვუპოვებთო, დრო არის, რომ საქართველოს სამეფომაც თვისს შორის რიგიანი სამხედრო წესები შეიდგინოს, მორიგი ჯარი განწესდეს, ჯარისთვის სახლები აშენდეს, დაფუძნდეს კარგი არტილერიაო. მართის სიტყვით, უნდა შემოღებულ იქნას ისეთი წესები, რითაც შესაძლებელ იქნება ქართველთ სამეფოს არსებობა-გაძლიერება და მომავლის შენახვაო.

მეფემ უსმინა და განაწესა ვაქართათვის უცხოპატივისცემა, მსაჯულთ წეს-რიგთა განსაკარგავად შემოიღო „მოქალაქობა“, ქალაქის მცხოვრებთ საპატიო გვამნი რჩეულ პირებად იქმნენ ხმობილნი, ზედ თან-დართვით „მოქალაქე“, ამათთვისვე განწესდა დარაჯთა რაზმი, რომელიც ვაქრებს იცავდა და ფოსტის მსგავსად ადგილიდგან ადგილამდე ფულით და საქონლით გადაჰყვანდათ უზრუნველად. ვაჭართ ამისთვის არათფერი ერთმეფოდათ. მს გარემოება გახდა უფრო მის ფუძედ, რომ კეტირინეს იარმუკობაზედ მათ ხშირად იწყეს მისვლა-მოსვლა, საქონლის გატან-შემოტანა და ვაქრობა. სწორეთ ამ დროს და ასეთ საქმეთა წარმატების აღორძინება გახდა მის უმთავ

რეს საგნად, რომ იმ დროის ქართველთ ოქროს ფულის მოქრა საჭიროდ დაინახეს და მალეც მოსჭრეს, თუმცა დიდხანს არ გაგრძელდა. ოქროს ფული საქართველოში ძველიდგანვე არსებობდა, ხოლო სამ სამეფოდ განყოფის შემდეგ მოიხსო.

სოლომონ ლეონიძის ყოველი თხოვნა, გეგმა და მიმართვა მეფემ საპატიოდ სცნა, ყოველისფერი შეასრულა, მიტომ მოქალაქეებსაც ხარჯის გადახდის ზომა შეუცვალეს და მცირე აღმატებით დააწერეს. მაინც ხელოვანი წელიწადში 70 კაპ. იხდიდა და ვაჭარი 1 მანათს; თითო აბაზი მოუმატეს ორივეს, 70 კაპ. გახადეს 90 კაპ. და 1 მანეთი — ექვს აბაზად. იმ დროს თბილისში იყვნენ ისეთნი ღარიბნიც, რომელთაც ასეთი ხარჯის გარდახდა ემძიმათ და მათ თბილისიდან აყრა დააპირეს და სხვაგან გადასახლება; ეს ამბავი სოლომონ მსჯულმა მალე შეიტყო, მოვიდა მათთან და დააშოშმინა, აუწყა, რომ ოღონდ თქვენ ნუ აიყრებით და ხარჯი გაგინახევრდებათ, მცხოვრებთ სიტყვა მისცეს. სოლომონ ლეონიძე საჩქაროდ წავიდა მეფესთან და ხარკის ზომა შეაცვლევინა, რომ თბილისში მცხოვრებთ რიცხვი გამრავლებულიყო, ქალაქი ქალაქს დამსგავსებოდა.

საქართველოში, ამქრული წეს-წყობილება ძველადვე არსებობდა, მას თავისებური წესებიც ჰქონდა და საზოგადო კანონ-მდებლობისაგან თითქმის სრულიად განთავისუფლებული იყო. მაშინ მას ბევრი რამ ნაკლიც ჰქონდა და მიტომ ს. ლეონიძემ მათთვის ბევრი რამ შემოიღო, იგი აღადგინა კარგის ღირსებით, შემოქა ხალხის სასარგებლო წესებით, რომელ წესებითაც ამქრულ წეს-წყობილებამ საქართველოში თვით 1865 წლებამდის მოაღწია. ძარგის წესების განმტკიცების შემდეგ ხელოსნებს მიეცათ გეგმა საკუთარ გამგეობისა; იმ დღიდან ხელოსანნი თვით განაგებდნენ და განაბჭობდნენ ხელოსანთ შორის სადავო საქმეებს. თვით ხელოსანნივე გახდნენ მოსამართლენი და კანონ-მდებელნი თავიანთ

საქმეებისა, მანამდის კი ქალაქის სახლი და კარი სავსე იყო სადავო საქმეებით და საჩივრებით და ხელოსნების ასე ხშირად ერთმანეთზე საჩივრები სასტიკად სტვირთავდა თვით სამეფო გამგეობასაც. მელიქის ხელში ხშირად ხელოსნები უსამართლოდაც იდევნებოდნენ და მელიქები, ანუ ქალაქის მმართველნი ყოველთვის მდიდრდებოდნენ ხელოსნებისაგან. შმაგ დროს ხელოსანთ ვამგეობამ შეიძინა წესები უსტაბაშების ამორჩევისა, მასთან დაადგინეს, რომ ქარგალთა და შეგირდთ დაყიდვა და წაყვანა მებატონეებს არ შეუძლიანთო, რადგანაც ეს საზარალოა ხელოსნებისთვის და თვით მებატონეთათვისაც უმჯობესიაო, რომ მებატონეს უფიცის მსახურის მაგიერ რიგიანი ჰყვანდესო. ბატონი თუ ამას არ იკადრებდა და ყმის დასჯას ანუ გაყიდვას მოისურვებდა, მაშინ ამ ყმას ამქარი იხსნიდა. შველა ესენი სოლომონ ლეონიძის მეოხებით დამტკიცდა და განცხადდა ქართველთ წინაშე; შეიძლებოდა ეს განკარგულება არც კი მომხდარიყო, რომ სოლომონ ლეონიძეს არ ემოქმედნა. ამას ჩვენ მით უფრო ვამბობთ, რადგანაც მაშინ სხვა ნაირად იყო მოწყობილი ჩვენი გამგეობის მაძინარეობის ვითარება. მანამ ეს გადაწყვეტილება აღსრულებაში მოვიდოდა, სოლომონ ლეონიძე წარსდგა მეფის წინაშე, თან ახლდნენ მოქალაქენიც, ამაღლა ხმა და მეფეს მოახსენა შემდეგი აზრი და ნატვრა მოქალაქეთა და ხელოსანთა:

უკვლახურს თქვენ თვით ჭხედავთ, მეფეო, თუ რა მდგომარეობაშია მთავსებუღი დღეს თბილისის ხელისნთ და მამაქეთ ვათარება, იგინი შეწუხებულნი არიან ვარე მტრისაგან, და ამავე დროს არც შანაურები ასვენებენ. სსჭირთა, მეფეო, რომ ამ ნაკლს თქვენი მეფური გამგეობის ძალა მოჭფიანთ და უზრუნველ ჭყოთ ხელისნთ და მამაქეთ სსჭმეო. ხელისნთ და ვაჭანთ უზრუნველობით და იმათის აღმრძინებით აღმრძინდება ბევრი რამ ქართველთა შორის, ერი გაფხიზდება, მრავალნი მღაბანნი შექვევან დროს რიგიანად

მოხმარებას, ამიტომ საჭიროა, რომ მოქალაქენი და ხელ-
სანი ზატყვემულ იუენენ თქვენგან, იგინი ამით უფრო
გოერთგულენ, უფრო დაგიახლოვდებიან, გაჭირვებაში უფ-
ველთვის დიდს მონაწილეობას მიიღებენ, მეტს საკვებლობას
და სიკეთეს მისცემენ ჩვენს ჯაშქარს“ და სხვ.

მეფე განცვიფრდა სოლომონ ლეონიძის მქვერ-მეტყვე-
ლობით, აზრებით, ცოდნით და როგორც მოგახსენეთ უსმინა
კიდევ.

XVIII საუკუნის ნახევრიდამ, საქართველოს ვაჭრებმა ევრო-
პაშიაც ხშირად იწყეს განსვლა, მაგრამიქილამ ბევრი აღარ ბრუნ-
დებოდნენ, ზოგის შესახებ მათ ნათესავთაგან ძებნა და და-
ვაც ტყდებოდა, ზოგთა ძებნას მთავრობასაც ავალდებდნენ.
ამ გარემოებას სოლომონ ლეონიძემ ყურადღება მიაქცია და
მისის მეოხებით დაწესდა შემდეგი წეს-რიგი: რუსეთში წამ-
სვლელთ ვაჭართ, ხელოსანთ და სხვათაც, თუნდ თავად-აზ-
ნაურებსაც, უსათუოდ ქართველთ სამეფოს გამგეობისაგან
ნებართვა უნდა ჰქონდეთ აღებულო, ანუ პასპორტი; გარდა
ამისა დადგენილ იქმნა ისიც, რომ

„რუსეთში წამსვლელს უსათუოდ ცოლ-შვილი უნდა ჰქონდო-
და, უცოლშვილას ცოლი უნდა შეერთო და მერმე უნდა წასუ-
ლიყო, ცოლშვილი კი აქ უნდა დაეტოვებინა; უამისოდ ნე-
ბას არ აძლევენ; სხარსეთსა და ოსმალეთში კი ეძლეოდათ
ნება წასვლისა, რადგანაც იქ დარჩენის არაფერი ფიქრი ჰქონდათ“.

ამ საქმეების შესახებ რუსის ერთმა მოგზაურ აფიცერმა
(პეტროვმა) საქართველოდამ თავისს მთავრობას მოხსენებაც
გაუგზავნა და ამ წესებს რაღაც ეჭვი მიაწერა, იგი სწერს:

„იმ დროს, რადესაც საქართველას მთავრობა აქაურს ვა-
ჭრებს და სხვებს სხარსეთში და ოსმალეთში წასვლის ნებას
აძლევს, რუსეთში კი არავის უშვებენ, თუ ის უცოლშვილთა,
ხოლო თუ ცოლ-შვილიანია, ოჯახი აქ მძევლად რჩება ქმრის
მობრუნებამდის“.

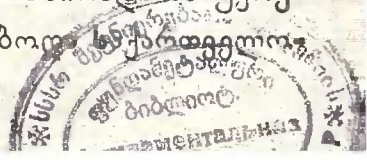
სოლომონ ლეონიძე იყო მოქალაქობის მიმდევარი, ყო-

ველ დღე დაიარებოდა ქალაქის სხვა-და-სხვა ქუჩებში, სინ-
ჯავდა სავაჭროებს, საპნის ქარხნებს, სამთლის, ლილახანას,
მექურქლეების, მექურქეების ქარხნებს, სამკვდლოებს, ფეი-
ქარხანებს, მეშანდლეების, მეტყავეების და ბევრს სხვებს,
რომლებიც კი იმ დროს საქართველოში და ოსილისში არ-
სებობდნენ. იმ დროის კვალად ყველა სახელოსნოების და
ქარხნების ვითარება კარგს პირობებში იყო მოთავსებული,
იგინი საკმარისად წინ წავიდოდნენ, თავისებურს სულსა და
ხორცსაც ჩაიდგავდნენ, ერთი სიტყვით, აქ ყოველნაირი ბედ-
ნიერება დაიბადებოდა, რადგანაც ერმა იგრძნო წინ-სვლის
საჭიროება, წარმატების მნიშვნელობა, ყველა ის პირობითი
შხარეები, რაც კი ყოველ ერისთვის სადიადო საგანს შეად-
გენს. საუბედუროდ, ერის ასეთი აზვიადებული წადილი
და ნატვრა მგფე მრეკლემ ვერაფრად გამოიყენა და ამან და-
ღუბა ერის წარმატების მისწრაფება; იმ დროს, როცა მას ქარ-
თველთ შინაურის ძალის აღორძინებისთვის უნდა მიექცია
ყურადღება, იგი გადაეკიდა ჯავათ-ხანს, სომხების გამო 32
ათასი ქართველი შეაწყვიტა და 8000 ურემი, მერე ხანმა
სამაგიერო გადაუხადა, 1795 წელს ოსილისი ააოხრებინა,
ყველაფერი წელში გაწყვიტა, მოისპო ოსილისში ყველა ის
ძალოვნებითი მხარეები, რაც კი დიდის დიდებით და წარ-
მატების მიმდინარეობის ნატვრით იქმნენ დაფუძნებულნი.

ამ ქარხნების და სამუშაოების შესახებ ძველად მოქა-
ლაქეთ შორის ბევრი ამბავი იყო დარჩენილი, მე თვით მო-
ვესწარ ასეთ პირთ და მათგან ბევრი ამბავიც გამიგონია, დღეს
კი მათგანი აღარავინ არის, განვლეს სოფელი, მათის განვ-
ლით ბევრი რამ მოისპო.

გრძნობიერმა ქართველმა, სოლომონ ლეონიძემ, კარგად
იცოდა ქვეყნის კეთილ-დღეობის საიდუმლოება, ესმოდა ყველა
ძალოვნების ვითარება, ამიტომაც იგი დიდს მნიშვნელობას
აძლევდა ხელოსნების გამრავლებას და წარმატებას, მან თით-
ქოს შეიგნო და მიხვდა ქართველთ იმ საჭიროებას, რომ

ვინც ქართველთ შორის ხელოსნები არ გამრავლდებიან და მათ წარმოებაც არ გაფართოვდება, მინამდის ვერც სამეფოს სიძლიერეები აიწვეს მალა. ამის სიმტკიცისათვის საქიროდ დაინახა ზოგიერთ მოქალაქეების ამაღლება ქონებით, გამგეობით, ღირსებით და ამიტომ მეფესთან იმეცადინა და თბილისში აღადგინა რამდენიმე გვარი მოქალაქეთა, რომელთაც მიეცათ ბევრნაირი სახსარი წინ-სვლისა და წარმატებისა, რომელ წარმატებაც შემდეგში გახდა ქართველთ სამეფოს საკეთილდღეო ბედნიერებად. ამათ თავიანთ სავაჭროები გააფართოვეს, საქონლის გატან-შემოტანას მოუმატეს, სპარსეთს გარდა ახალციხით ოსმალშიაც იწყეს განსვლა და ვაჭრობა. უფროსნიც ბევრად უმატეს საქონლის წაღება და შემოტანა. მგნში რუსული ფულიც თავისებურად ღირსებით გადიოდა. საქართველოში სპარსულს და ოსმალურს ფულსაც შექონდა გასაყვანი. მოქალაქეებმაც თვალ-ხილულად ნახეს ლეონიძისაგან ჭეშმარიტი მფარველობა, ქვეყნისადმი მაღალ მშობლივით სამსახური და ამიტომ იგინიც დიდს თავაზს ცდიდნენ, შესაფერს პატივს აპყრობდნენ, მოქალაქეებში ერთი წვეულება არ გაიმართებოდა, რომ იქ სოლომონ ლეონიძე არ მიებატიყნად. ამ გარემოების მეოხებით მან კარგად გაიგო მოქალაქეთა შინაური ცხოვრება, ვითარება და ყველა მათ მოძრაობათა მიზეზები. უფრო ეს გახდა მის საგნად, რომ სოლომონ ლეონიძეს თხოვნით მეფე მრეკლემ იმ დროს ქალაქის მელიქად ყოფილს კუზიან ღარჩია ბებუთაშვილსაც ყველა თავისს დანაშაული აპატივა; მელიქს ბრალდებოდა ქვეყნის ამოგდება, ბევრი მოქალაქეების და ხელოსნების დარბობა, ქრთამების აღება და ათასიც სხვა ცუდი საქმეები. სოლომონ ლეონიძემ გასტეხა მელიქი, ბევრი რამ საქმეები გაადეკლარებინა და მათს მცნობთა და არა მცნობთ შორის ამოკლავდაც მოსპო, სიყვარული დათესა. მოქალაქეებისაგან სოლომონ ლეონიძეს პატივის ცემის გარდა ხშირად საჩუქრებიც ეძლეოდა; ისე ვაჭარი არ დაბრუნდებოდა საქართველოში.

ში სპარსეთიდან, მსმალეთიდან, რუსეთის და სხვა საზღვარგარეთის ქალაქებიდან, რომ მათ ამისთვის რამე საჩუქარო მოეტანათ.

იგი ისე მოქმედობდა და შრომობდა, რომ თავისი შრომით და ცდით რამდენიმე ათასი თუმნის შეძლება მიაპოვებოდა, იმ დროის კვალად, მას ნაღდად საკმარისი ფული ჰქონდა, სულ კეთილი ცდით და საქმეებით შეკრებილი ფულის გარდა თვალ-მარგალიტი და ოქროც ბევრი ჰქონდა. ეს შესძინა მას რიგიანად თავის დაქვრამ, ქვეყნისადმი მტკიცე კეთილშობილად სამართლიურად მოქმედებამ. იქნება ვინმემ სთქვას: იგი თუ უნაგარო ქვეყნის მოღვაწე იყო, მაშინ ამდენი საცხოვრებელი როგორ შეიძინა? ამაზე ვიტყვი, რომ ერთი გროშიც არავისთვის წაუტომევა. იგი სამეფო სამსახურში იყო, ჯილდოს იღებდა, მასთანვე კერძო საქმეებსაც ბევრს არიგებდა და აკეთებდა, ნამეტურ სადავო საქმეებს, რაშიაც ხშირად კაი ფასსაც უხდიდნენ. ბარდა ამისა, მამა პაპისაგან დანატოვარიც საკმარისი ჰქონდა. ცოლად შეირთო მისთვის შეილის ქალი, რომელსაც კარგი მზითვეი მოაქვდა. თვითონაც თბილისში ჰქონდა დუქნები, რომელსაც აქიოთა ვებდა, ბალები ჰქონდა და მამულები, ძახეთშიაც კარგი მამულები. აბა რაღა გაუქირდებოდა ამას, რომ ამდენ უნაგარო ქონებათა უვალო პატრონს მამულების შესავლიდგან ოქროს ფული და თვალ-მარგალიტი შეეძინა. უნოიანს, ენერგიულად კაცს არა გაუქირდებოდა რა და უხეირონი კი განადღეს ცოტანი არიან ჩვენში, რომ შეძენის მაგიერ მთლად ფულან-გვენ, ღუპავენ თავიანთ ოჯახს და ქართველ უმიწა-წიგნულ-გლეხ-კაცობასაც, თუმცა თვალ-უწვდენელი მამულები აქვთ. თუ რამდენად მოქალაქური პაზროვნების იყო სოლომონ ლეონიძე, ამას ცხადად გამოაჩენენ მისის ცხოვრების ცნობები და საქმეთა ვითარების მიხვედრ განსკვრეტით. იმ დროს ჩვენს სამეფოს, რომ ხუთი კაცი ასეთი ჰყოლიდა მაშინ ჩვენი საქმე სხვანაირად წავიდოდა, შეიძლებოდა.

1795 წ. ქართლ-კახეთს მტერი არ მოვლენოდა, საქმე სხვა-ნაირად წასულიყო. ქართლ-კახეთი რუსეთის მფარველობის ქვეშ შევიდოდა და დარჩებოდა ისე, ეს როგორც ეკატერინა იმპერატრიცას დროს იქმნა 1783 წ. სამწუხაროდ არ გვეყვანდნენ ასეთ კაცნი მრავლად და მიტომაც მოგვევლინა მტერი და მოსპო თფილისის ქართველობა უწყალოდ.

სოლომონ ლეონიძე იყო წინად მგრძნობი სამეფო საქმის ვითარების, ამიტომ მას სპარსეთისაკენ მჭიდროდ ეჭირათ ფული. სამეფოს ვითარება მძლავრად ადარდებდა მას. ამის დარდი იყო ბევრისთვის გაუგებარი, თვით ერეკლე მეფესაც არ ესმოდა ამის ლტოლვის ვითარება. სოლომონ ლეონიძე დიდათ აფრთხილებდა მეფეს და ყოველთვის ასმენდა, რომ ჩვენ სპარსთ და ოსმალთ შუა უნდა მტკიცედ ვიყვეთ და რუსთა კავშირის არაფერი უნდა გავაშინებდეს, თორემ დავილუპებით, მოვისპობით და მერე ვერც რუსნი მოასწრობენ ჩვენ შველასაო. სპარსნი გადაგვეკიდებიან უფრო 1783 წ. ეკატერინა იმპერატორიკას მფარველობის გამო.

მეფე ერეკლე წინაღმდეგ იყო ამისი, იგი ეუბნებოდა: მე სპარსთა ყვინებს ვერ დავემორჩილები. არ შემეძლიან, გინი ჩემი ღირსნი არ არიან და ჩემის ქვეყნის, რომ მე მათ „ვალად“ ვიწოდებოდეთ. მეორე სთქვა თურმე: მე გვირგვინოსანი მეფე ვარ და ვერ ვიტვირთებ ჩემს ბეჭედზედ დაწერილი იყოს: — „ფუნთა-მტვერი უკინისა-მეფე ქართლ-კახეთისა“ ვერ დავაწერ. რუსნი ქრისტიანები არიან, ამათს ფარველობის ძალით მოვსთხრი სპარსეთსო.

ის, რა ცნობებიც ნ. ბარათაშვილმა „ბედი ქართლისა“-ში განმარტა, ვიტყვით, რომ მართალი, ისტორიელი გარდმოცემა არის, მეფის სახლში მომხდარი და ნალაპარაკევი 1796 წ. დიახ, სოლომონმა უთხრა მეფეს თურმე საჯაროდ, რომ ჩვენ მეტყუალე ერთა ერთობა ჩვენს გვატკებსო, თუ ქვეყნის და ცხოვრებას წესებით ერთმანეთს არ ვენათესავეებითო. ასეთ საქმეს მარტოდ თქვენის წადილით ნუ გადასწყვეტამთ, ჰკითხეთ

სხვათაგან, ნამეტურ იმერთაგან. ნახეთ რას იტყვიან იგინიო. ასეთი საქმე, ასეთი ქვეყნის გარემოებათა პირობები მეფეს გარდა ერსაც ეკითხვის. თქვენ ერმა მოგცათ უფლება თვის დასაცველად და არა სხვათა გარდასაცემ-გასაცვლელად. მეფის გულის თქმა და განძრება ერსაც ეკითხვისო.

ამ ამბების შესახებ სამწუხაროდ არავის არაფერი უწერილად, ხოლო ზეპირკი მრავალი ცნობები ყოფილა და ცუდი რომელნიც მომსწრე კაცთა კარგათ სცოდნხად, ამათ, 184 წლამდე, ზეპირად მრავალთათვის მოუთხრილდ ენით და ამათი მონათხრობიდან უსარგებლნია და დაუწერია „ბედი ქართლისა“. ისიც არის ნათქვამი ამბათ და ეს გ. რჩეულოვმა ერთ-თავის მოთხრობაშიც მოიყვანა, რომ ერთ თათბირის დროს მეფე თურმე ისე შეწუხდა, რომ უთქვამს შემდეგი, რაც იმ დროის კაცთა კარგად ახსოვდათ თვით 1850 წ. აი ეს სიტყვაც მეფისა:

სოლომონ ლეონიძე მყვედრის მე, მყვედრიან სხვანიც ვითომც მე სხვათა მიკედლებას ჩემის დიდებისათვის ჩავდიოდე, ღმერთია მოწამე, რომ ეს ასე არ არის და მე ვეკედლები სხვათა ჩემი ქვეყნის დიდების და ერის სადღეგრძელოდ. ახ, ნეტავი ჩემის ქვეყნის შეერთების 40 წლის შემდეგ, საფლავილამ წამომაცენა და მაჩვენა ქართველნი, თუ ჩემი მაწყეიარნი იქნებიან, თუ მადლოაელნი. მაგრამ ღმერთია მოწამე, რომ მე ამას ჩემის ერის კეთილ დღეობისათვის ჩავდივარ და არა ჩემი დიდებისათვის.

ესეთი მტკიცე აზრი მეფისა მრავალთ იცოდენ, ესევე აზრი კარგად სცოდნია თვით სპარსეთის ყეინსაც, რომელსაც მეფის დიდი შიში ჰქონია რუსეთთან დაკავშირების გამო და 1795 წ. ეს ბრძანება ან ულტიმატუმიც გამოუგზავნია მეფისათვის: „ვმადლდებ ღმერთსა, რამეჟი დიდ არს სახელად მისი და დიდება“. შემოუთვლია, „რამ შენ რუსებს ეკედლებით, ეს რამ გარ გეკადრებაო. მაგათთან დახსენ კავშირი, თორემ ჩვენ მავალთ და სულ აგაფხრებთო. აი თვით ულტიმატუმის ზოგი სიტყვები — „ოთხმეც და ათ წლის კაცი ხარ და ამისთანა საქმეებს შვრები

რომ ურჯულანი მოგიყვანა და მათან შეერთებულხართ
მიგიცნათ, თქვენ ერთი ჭკვიანი კაცი ხართ და ამ გვარ საქმე
განიშორდ, რომ ქვეყნის თასლიბიც არის და რუსების შ
თებულება დასსნა. თუ ამას არა იქმ, რაც გვიბრძანებია, ან
ხანში საქართველზედ მოვალდ, რუსთა და ქართველთ
ერთად დავაქცევდ და შტკვირის მსგავსად მდინარეს გავაკე
რადგანც ამის შეტყობინება საჭირო იყო, ამისთვის ეს ფარმან
გწერედ, ჩვენ ბრძანებას არ გადახვიდე და შენა მდგომარეობა იც
ეს ფიირმანი აქ მოკლედ მოვიყვანე, მთლად მო
სებულია „მრეწველობის“ პირველ წიგნში*). ფირმანის მიღ
შემდეგ, მართლაც აღა-მაჰმადხანი მალე დაეცა თბილისს,
როხრა ყოველივე. ამ გარემოებამ დიდად დაალონა სოლო
ლეონიძე, ვინაიდან მან იცოდა სპარსთა სულიერი ვითარ
მაგრამ გამგონი და მომსმენი აღარვინ იყო. აღსრულდ
რაშიაც ს. ლეონიძე მეფეს აფრახილებდა. ამის გათაკ
შემდეგ, ქალაქმა მოშენება იწყო, ამ მოშენებაში ს. ლ
ნიძემ დიდი ენერგია გამოიჩინა. თავის დაქცეული შენ
და დუქნებიც აღაგო.

შინაურ მტრებმა მეფეს ასმინეს, რომ ს. ლეონიძეს
დი შეძლება აქვსო, მეფეს ამაზედ ს. ლეონიძესთან ლაპარ
და უსიამოვნება მოუხდა. მალე შემოსწყრენ კიდეც ერ
ანეთს, მტერთ გაიხარეს. მეფე ერეკლემ სიკდვილის
1798 წ. შეინანა, ს. ლეონიძეს შეურიგდა, — შვილებს
ორგის შერიგება სთხოვა და ს. ლეონიძის პატივისც
მეფის დასაფლავების შემდეგ, გიორგი მეფის გვერდზედაც
ლეონიძე იმავე მამულიშვილობით აღმოსჩნდა, როგო
ერეკლეს წინაშე იყო, მაგრამ ს. ლეონიძის და მის ამხან
თათბირის გაგების ძალა აღარვის ჰქონდა. გიორგი მე
ავალებდა მუდმივ ასე: თფილისში 1795 წ. მოისპო ქა
ველთ 30,000 ათასი ქართველი ხელოსნები, ვაჭრები, ს
დაგრები და მუშები. ამ უბედურის შემოსევეით თფილი
მოისპო ქართველთ კვალი.

*) მრეწველობა, ვაჭრობა და ხელოსნობა საქართველოში. 1910 წ.

შორს მხედველმა ქართველთ კატონმა, 1799 წ. მეფე გიორგის მოახსენა უშიშრობა სპარს-ოსმალეთა, ვინაიდან აღა მაჰმადხანის მომკვდარი არისო. არა მგონია, რომ მათ ჩვენი აოხრება კიდევ განიძრახონო. ასეთის დარიგების მეფეს უნინოდა.

ისიც მოახსენა მეფეს ამავე დროს, რომ ჩვენ გყვავს მფარველად ბრძენი პავლე იმპერატორი რუსეთისა საფარველად, ჩვენს აოხრებას სპარს ოსმალნი ველარ გაბედვენ, რადგანაც ჩვენი დაჩაგვრა ჩვენის მფარველის რუსეთის იმპერატორის პავლესთვისაც იქნება საწყენიო. თვით 1795 წ. უბედურება-საც დიდათ აღაშფოთა იმპერატორი პავლე, რომ ჩვენ მათ სფარველობის ქვეშ ყოფილნი აგვიკლესო.

განაახლეთ მფარველობის თხოვნა იმპერატორის წინაშე, ოსთხოვედ ქრისტიანური დახმარება, იგი ჩვენი შემპრა-თეა, იგი თქვენს თხოვნას შეიწყნარებს, თქვენი სათხოვარი ს იყოს, რომ საქართველოს სამეფო მათის იმპერატორებითი მიდებულებისაგან დაცულ იქმნეს და ხელშეუხებელ გარეშე ტრისაგანო.

გაეგზავნოს ინგლისის ინდოეთს მადრასესა და კალკუ-ტაში მცხოვრებ მდიდარ კარებს და ეთხოვოს კვალად საქარ-ველოს და სომხეთის მფარველობა, რათა სპარსეთმა უვნებელ ყოს საქართველოს ადგილები თვისის საზღვრებიდან.

რუსეთის იმპერატორს პავლეს ეუწყოს და მასთან ინ-ლისის მთავრობას, რომ მათის დავალებით და სპარსეთის ყეინის რძანებით ქართლ-კახეთის მეფეს დაუბრუნდეს განჯა და ბეგანი მათის მიჯნებით, რომელიც ყეინმა წაართვა 1795 წ. და მისცა თვის ხანებს.

განახლდეს იმერთა შორის დავალება-ქართლ-კახეთ იმე-რეთის შეერთების შესახებ და ეს ამბავი ეუწყოს ჩვენს მფარ-ველს პავლე იმპერატორსაც.

ახალციხის ათაბაგების და სხვათა თაშეფთა თხოვნით ეთხოვოს ოსმალეთის მთავრობას, რომ მან ქართლ-კახეთ-იმერ-თა შეერთებულ სამეფოს უკან დაუბრუნოს ჯავახეთ-მესხეთის ათაბაგები, ახალციხე, ახალქალაქი, ბათუმი და სამცხე-საათა-ბოს სხვა ქალაქები. საქართველო დაუთება რუსეთის მფარვე -

ლობის ქვეშ მყოფი ოსმალ-სპარსთა და რუსთა შუა მოსაზღვრედ. თფილისის პატრების დახმარებით ეუწყოს საფრანგეთის ხელმწიფე იმპერატორს ნაპალეონს რათა მან აუწყოს ოსმალეთს საქართველოს მფარველობა და იმ ადგილების დაბრუნება უკანვე, რომელნიც მათ წაუერთმევიად აღრე. პატრი ნიკოლა სწერს: ეთხოვოს მათს უწმინდესობას რომის წმინდა პაპას, რომ მან მოწყალების თვალით გადმოგხედოს და მრავლად გამოგიგზავნოს სხვა და სხვა ექიმ დოსტაქარ პატრები, რომელნიც ჩვენს ერს შველას გაუწევენ მკურნალობით და სწავლა განათლების მხრით.

წმიდა პაპის მქადაგებლების თავოსნობით დაარსდეს კარგი სასწავლებელი და აქ ქართველთ შვილებს ასწავლიდნენ ფრანგულ ენას, ლათინურს, რუსულს და ადგილობრივ ყველა ენებს. გეგმაც შეადგინა პატრმა ამისი.

ქართლ-კახეთის და იმერთა მეფეთაგან ეთხოვოს რუსეთის კარს და უცხო ხელმწიფეებსაც, რომ მათ დანიშნონ თვისი დესპანები ახალციხეს და ბათუმს, რათა მათ აღევენონ თვალი ქართველ ქრისტიანთ ცხოვრებას.

აღეკრძალოს სხვა და სხვა პირთა ყმათა და მონათა ტაცობა, მათი გაყვანა უცხო ქვეყნებში და დასყიდვა.

ეთხოვოს სომეხთ კათოლიკოზს, რომ თფილისის განახლებისა და გაძლიერებისათვის მან დახმარება მოსცეს ადგილობრივ ოფილისის სომეხთა ვაჭრებს და ხელოსნებს.

მეცადინეობა იქნეს მიღებული რათა საქართველოს სამეფო გვარის შვილნი და მათთან სხვა დიდებულთა შვილებიც გაგზავნილ იქნენ სასწავლოდ რუსეთში, საფრანგეთს და რომში.

ოსმალ-სპარსებთან განახლდეს მეგობრული კავშირის მიწერ-მოწერა, გაიგზავნოს კაცები და ეუწყოთ მათ, რომ ამიერიდამ საქართველო რუსეთის იმპერიასთან იქონიებს მხოლოდ მეგობრულ—ანუ მეზობლურ კავშირს და თვის და

სპარსთ-ოსმალთ სამეფოთა საზღვრებსაც დაიცავს სხვათა ხელ შეხებისაგან.

მოიშალოს მეფე ერეკლესაგან დადგენილი წესი სამეფო ტახტის ძმათა უფროსობით გადასვლაზედ და მის მაგიერ შვილთა უფროსობაზედ გადავიდეს, რომ მამის სიკვდილის შემდეგ მის შვილმა მიიღოს და არა გარდაცვალების ძმამ. ამისთვის გადაეკიდა ს. ლეონიძეს ერეკლეს მეუღლე და ამის ძენი.

ერთის სიტყვით, სოლომონ ლეონიძე მეფე გიორგის ავალებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს თავისუფლად ყოფნას, იმერლებთან დაკავშირებას და მრავალიც სხვანი. ამას ქადაგებდა იგი ხმა მაღლა, მაგრამ გამგონი აღარავინ იყო. ყურის დაგდება ბევრს არ სურდა, ესენი ითხოვდნენ აუცილებლივ საქართველოს სამეფოს მოსპობას და რუსეთის ან სხვა ქრისტიან ერთან დაკავშირებას, ვინაიდან ქართველთ აღარ შეგვიძლიან ჩვენი სამეფოს შენახვა, არც ერთობა შეგვიძლიან იმერლებთანაო.

გიორგი მეფეს ახლოს ახლდნენ ქართლ-კახეთის უმაღლეს თავად-აზნაურთა ზოგი ერთ გავლენიან პირნი. ამათ გარდა გარს ეხვია სასულიერო წოდება, იყო იგი დიდი მორჩილი ხატების და ნამეტურ ბერების. უმაღლესი სამეფო პირნი მეფე გიორგის ავალებდნენ შემდეგს:

რუსეთის იმპერია არის ძლიერი, პავლე იმპერატორი ბრძენი, უხვი, მოწყალე, დიდებული და სხვანი.

ამის მქადაგებელნი იყვნენ მრავალნი და მათ შორის გარსევან ჭავჭავაძე, პირველი მარშალი თავ.-აზნაურობის 1805 წ. მისი ცოლის ძმა გიორგი ავალიშვილი, ელ. ფალავანდოვი, გ. თუმანოვი, კ. მუხრანბატონი 12-ტიც დებუტატი, რუსედში ერთად წასულნი დესპანებათ და მრავალიც სხვანი. სასულიერო წოდება ურჩევდა რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირებას, ვითარცა თავის თანამორწმუნესთან, ძველს მოამაგე მეზობელ საქრისტიანო სახელმწიფოსთან. როგორც მართლ-მადიდებლობის მფარველთან. პირველნი ანუ თავადის შვილები აუწყებდნენ შემდეგს: საქართველოს რუსეთთან დაკავშირებით შენ ამოიყრი

ჯავრს შენის დედის ნაცვლისას, შენ შემდეგ ვერც ეგ იმეფებს, ვერც მაგის ნაშობს ერგება ოდესმე გიორგის შემდეგ ტახტი. შენ სოლომონ ლეონიძეს ყურს ნუ უგდებ, მას უნდა რომ შენი გასაგისი მრსპოს სამეფო ტახტზედ და შენ შემდეგ შენ ძმას, ანუ შენ მტრებს მიჰკერძოს. შენც მოისვენებ, ქვეყანაც მოისვენებს. ასეთი თათბირი მეფე გიორგისთან ხშირად აქვდათ სოლომონ ლეონიძის საიდუმლოდ. მეფე დამორჩილებულ იქმნა, ვინაიდგან იგი იყო ქრისტეს მოყვარე და დიდი შიში აქვდა ოსმალ-სპარსეთა. ვაი თუ კიდევ დაგვეცენ და აგვიკლონ. მეკი ძალა არ მაქვს ვაჟკაცობისო. მართლაც იყო ქეშარიტი ქრისტიანი და მღვთის მოშიში, ხოლო მამასავებ არა გმირი. იყო დიდი მჭამელი. ჰყვანდა 21 შვილი, 11 შვილზე პარველი ცოლი მოუკვდა, მერე 6 თვის ქვრივმა და 10 შვილის მამამ შეირთო მეორე ცოლად ციციშვილის ქალი მარიამი 15 წლისა, ამასაგანაც მიეცა 10 შვილი. დიდი ოჯახი აწვა კასერზედ.

მეფე ერეკლემ 1795 წ. უბედურების შემდეგ, ყეინის ულტიმატების წყალობით რუსეთის კართან დაარღვია დაკავშირების გამო საუბარი და დარჩა მხოლოდ მფარველობა 1783 წლის. ამას გარდა იყო ლაპარაკი ინჟინერის მუსინ პუშკინის წყალობით სამადნო საქმეების გამო საქართველსთან დაკავშირება. გიორგი მეფემ განაახლა ერეკლესაგან დარღვეული შეერთების შესახებ საუბარი და პავლე იმპერატორს გაუგზავნა კაცები და სთხოვა დაკავშირება. თუ ეს მოხდებოდა, მაშინ გიორგი მეფე თავის 15 შვილით პეტერბურგს გადასახლდებოდა და იქ იცხოვრებდა, ამისთვის იგი ჯამაგირს ითხოვდა 18 ათას თუმან წელიწადში. გარსევან ჭავჭავაძეს სწერს მეფე:

„თუ ამდენ ფულს არ მომცემენ ჩემის ოჯახის საცხოვრებლად, მაშინ დახსენით ლაპარაკი შეერთებისა და ჩვენსა და მათ შორის იქმნება მხოლოდ მეზობლობა და ქრისტიანური სიყვარული, თვინიერ ამის სხვა არაფერი“.

ეს ამბები ს. ლეონაძემ იცოდა, ხოლო რა აზრის იყო

ამის შესახებ და ან რას ეუბნებოდა გიორგის ამაზე არა ვიცით რა. ხოლო ს. ლეონიძეს დიდი შუღლი აქვდა დარეჯან დედოფალს, სხვა და სხვა ბატონიშვილებს და თვით სასულიერო უმეტეს სამღვდლო პირებთან. ამის შრომა და დაღალვა იყო უნაყოფო. ქართლ-კახეთის სამეფო მეფის სურვილით 1800 წ. 28-ს დეკემბერს, გიორგი მეფის სიკვდილის დღიდან, რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა. მალე მთავრობაც შემოვიდა ქართლსა და კახეთსა, ახალი მთავრობა განწესდა. მორჩილნი და თანაგრძნობნი დაშთენ თვის ალაგებზედ და მოწინააღმდეგანი განდევნეს თფილისიდან. ამიტომ 1801 წ. ქართლიდან განიდევნა სოლომონ ლეონიძეც, იგი იმერეთში გადავიდა და იქ შეეკედლა სოლომონ მეფეს. მეფემ სიამოვნებით მიიღო იგი.

მეფე გიორგიზედ დაკავშირების გამო სამღვდლოებას დიდი გავლენა აქვდა. ერთის მხრით. ამათის რჩევითაც და კავშირებია ქართლი და კახეთი რუსეთს. ამაზედ აი რას სწერს ივანე ნათლიმცემლის წინამძღვარი ევთიმე არქიმანდრიტი, 1802 წ. 23 აპრილს: საქართველოს მთავარ მართველ კნორინგს: ეს მოყვანილია „კავკასიის აქტების“ 2 ტ. გვ. 448.

„უმაბლეს პატივის ცემას და ლოცვას მოგახსენებ, ოცდა ათი წელიწადია გლახა მონასტერი მომბარდა მეფისა, კათოლიკოზისა, მეფის ძეთა და სხვათა ყოველთა სამღვდლოთაგან, აწ ყოველთ იციან ნათლიმცემლის მონასტერი ვითარ ამადლებულია საქართველოს ეკლესიაში: ამთენ წელს არავის გაუგონია მონასტრის ბერთ ჩემთან ხმის ამოდება შესძლებიყო. — რუს ხელმწიფეს საქართველო ამან მიაართვაო. ბერები ამიტებეს და ამ მიზეზით მტანჯვიან. ჭეშმარიტია, საქართველოს ტყვეობის გამოხსნისათვის მეფე გიორგი ვაწუხე, დიდხანს დავშვერ სამხთოის მადლით, საქართველო მისის დიდებულები-სათვის მივართმევიანე. ჭეშმარიტება მოწამეა, თუ არ ჩემის დიდის შრომით, ეს საქმე არ მოხდებოდა. ახლა ამის მიზეზით ვიტანცჯბი. ყოველ კიდეთ იპყრობთ. თქვენთვის დევნილი არ

შემიწყალოთ — სამართალია! მისი დიდებულების თქვენის ხელმწიფის ჯვარი რომ შკიდია, ამას აღარ პატივს სცემთ? ჩემი საქმე აღექსანდრე ქავჭავაძისაგან, მაიორის სააკაძისაგან და იოსებ პროტოპოპოსაგან მოიხსენებთ, ჩემი მოხსენება საიდუმლოდ იყოს, უარეს მიყოფენ“.

ეს ცნობა ისტორიულია. იგი გადათარგმნილია რუსულ ენაზედაც და დაბეჭდილია. მე ჩემის მხრით რუსეთთან დაკავშირებას ვსთვლი სასარგებლოდ. შეიძლება ზოგიერთმა ამის გამო ჩვენ მტრობა დაგვწამონ, რუსეთის სახელმწიფო წესების მანე ხალხად გვაღიარონ, მაგრამ ეს იქმნება ქორი, ცილი. თვით რუსეთის მთავრობა დაგვეთანხმება ამიში, რომ აქ სამტრო მე არა მაქვს რა, არამედ ისტორიელის ქეშმარიტების მოთხრობა გვაქვს სახეში მიღებული. ამიტომ ჩვენ აქ შეფხვებით ისევ ჩვენს მთავარს საგანს სოლომონ ლეონიძეს და მის ცხოვრებას და მოვიყვანთ მის ცხოვრების მეორე ხანას, რომელიც მან იმერეთში, სოლომან მეფის წინაშე დაასრულა

ქართლიდამ დევნილი და გარდახვეწილ სოლომონ ლეონიძე გადავიდა იმერეთში, მეფის სოლომონის წინაშე, იქ შეაფარა თავი. იქ დასახლდა. იქ მიეცა ცხოვრებას და იმერთა მეფის წინაშე მღვიძრად მოქმედებას. ამიტომ ს. ლეონიძის ცხოვრება თვის მოქმედების ასპარესზედ ორ ხანად უნდა გაიყოს. პირველი ხანა მისი მოღვაწეობისა არის ქართლში, ანუ მეფე ერეკლე და გიორგის გამეფების დროს და მეორე რაქა-იმერეთში, სოლომონ მეორის გამგეობის დროს XVIII საუკ. შემდეგ 1810 წ., ანუ იმერეთის სამეფოს არსებობის დასრულამდე.

ნათქვამია: — „საითაც გავიქეცი — იქით წავიქეციო“. ასე მოუვიდა სოლომონ ლეონიძესაც, ქართლ-კახეთის ტახტის წინაშე შრომა და ღვაწლიც უნაყოფოდ დაურჩა და იმერეთშიაც ასევე მოუვიდა, იქაც ურგებ იქნა მისი ცდა. მისი მაღალ გონების შემძლებლობას პ. იოსელიანის სიტყვით კატონობა და ფაბრიცობა გადაეცა მხოლოდ ჩვენს ისტორიის ფურცლებს. მაშ ჩვენ შევეხებით ს. ლეონიძის ცხოვრების და მოქმედების 2-ე ხანას.

სოლომონ მეფემ ს. ლეონიძის მაღალ გონიერება აღრიდგანვე იცოდა. იცოდა მით უფრო, რადგანც თვით იმერეთის ერიც აფასებდა ს. ლეონიძის შრომას ქართველთ სასარგებლოდ, ამიტომ სოლომონ მეფემ თვის წინაშე მისჯულს შეხიზნულს ს. ლეონიძეს იგივე მსაჯულობა და მდივნობა უბოძა, რაც მას ქართლის ტახტის წინაშე ეკავა. ასე და ამ გვარად იმერეთშიაც ს. ლეონიძე გახდა პირველი პირი დიდებულთა შორის და პირველ მკაცრ მოდავე და დამცველად იმერეთის ტახტისა და ინტერესების. ეს იყო მაგალითი მთელს იმერეთში და ამ მაგალითს ამალლებდა მისი მიუსყიდლობა და ქართველი ერის ერთგულება, რომელ ერთგულებისთვისაც პ. იოსელიანის სიტყვით თურმე იტანჯებოდა იგი დიდათ და რაც მან თვით საფლავშიაც ჩაიტანაო.

ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირების გამო, ქართველთ შორის ორნაირი წრე არსებობდა, ერთნი იყვნენ შეერთების მონატრენი და მეორენი—წინაღმდეგნი, ამათგანი იყო სოლომონ ლეონიძე.

ჩვენ ისტორიათ ხდება ყოველივე ის რაც მაშინდელის ცნობების ბეჭდვით ანიშნულა, ან ანბად დაშთენილა, ჩვენს ერს გადმოსცემია ზეპირად. იმერთ სამეფოს არსებობის კაცთა მომსწრენი ჩვენც ვართ და ის რაც ვიცით სოლომონ ლეონიძის შესახებ, იმასაც აქვე მოგახსენებათ. სოლომონ ლეონიძე გახდა დიდი მრჩეველი იმერთ მეფისა. მეფეს მკაცრის კილოთი აუწყებდა მღვიძარეობას, სიფრთხილეს და სხვანი. მოახსენა მეფეს, რომ მიმართეთ რუსეთის კარს, ხელმწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პირვ. და აუწყეთ თქვენი ვედრება და ერთგულება.

სოლომონ მეფემ თვით ს. ლეონიძის დახმარებით კაცნი გაგზავნა რუსეთს და აუწყო ალექსანდრე პირველს თვისი პატივის ცემა, ერთგულება, მეზობლობა და მით-დაცვა იმ ტრაკტატის მუხლებთა პირობის, რომელიც დადებულ იქმნა ეკატერინა იმპერატრიცას წინაშე 1780 წ. იმერეთს ამ დროს ოსმალი მფარველობდა, მაგრამ რაკი ქართლი და კახეთი რუ-

სეთს დაუკავშირდა, ამიტომ იმერთაც ვერ უღალატეს საქმეს და გიორგი მეფის პირობის მზგავსადკი არა, არამედ ეკატერინა ხელმწიფის პირობის თანხმად რუსთა მფარველობა ისურვეს და მათის ქრისტიანების ლახმარებით იმერეთის ტახტის დაცვა, შენახვა სამერმისოდ.

მეფე სოლომონი ამ მცნებას მკვიდრად აღვა, მას არ სურდა იმერეთის ტახტის მოშლა. არამედ იმედოვნებდა, რომ მე როგორც ბაგრატიონის გვარის მთამომავალი, ღირსი ვარ, რომ ქართლ-კახეთის დაკარგული, ანუ უპატრონო ტახტიც მე დავიბრუნო, მე ვირგოვო. ასე ფიქრობდა და მას იმედიც აქვინდა ასეთის მომავლის, მაგრამ მაინც არც ექვს ჰკარგავდა, ვინაიდან სოლომონ ლეონიძე დიდათ აფრთხილებდა და აშინებდა. საქმე ისე მოეწყო, რომ იმერთა სამეფოს ვითარებას და საყოველთაოდ ტახტის დაცვას 1803 წლიდამ თვით საქართველოს მთავარ მართველებსაც აუწყებდენ ხოლმე და თან სთხოვდენ წინაშე ხელმწიფე იმპერატორის შუამდგომლობას და მოხსენებას მის, რომ იმერთა მეფე თავის სამთავროებით ყოველთვის იქნება ერთგული მათი დიდებულების და იმედოვნებენ, რომ რუსეთის ძლევა მოსილი ძალა იმერთა მეფეს მისცემს სახსარს, რომ იგი აღორძინდეს, გამაგრდეს, დაიცვას თვისი ტახტი და საზღვრები და თუ საჭირო იქმნება, მაშინ იგინი მზათ არიან რუსეთის ერთგულობისთვის თავიც დაზღვან, მათი მტერი თვის მტრად მიიღონ და სხვანი.

ასეთ დარიგების და მცნების მთხუზველი იყო სოლომონ ლეონიძე. მისი წადილი იყო რუსეთის ერთგულება და მფარველობა, ხოლო მის საშეალებით იმერთა ტახტის არ მოშლა, დაცვა, გაძლიერება და მის მერე მთელი საქართველოს გაერთიანება. წინაღმდეგ შემთხვევაში სოლომონ ლეონიძე არავის ერთგულობას და მფარველობას გულში არ გაივლებდა და მით უფრო რუსების, ვინაიდან მას რუსნი ერთობ ეჯავრებოდა. სოლომონ ლეონიძემ კარგად იცოდა საქართველოს მთავარ მართველობის საიდუმლო ვითარება და ამიტომ მეფეს ავედრებ

და ამათთანაც საღმით ყოფნას და ოსტატური დამოკიდებულებით თვისი ტახტის დაკვას, თორემ ჩვენ უმზავთოდ ვერას ვაწყობთ, რადგანც მათს მოთანხმენი არიან ქართველნიო.

„ვამი სოფლის ამოკებავ და ვამი ქვეყნის გათახსირებაო, ნახეთ რა მოხდა ჩვენს თავზედ და ჩვენის ოჯახის კერაზედ. ჩვენი ოჯახის ბედნიერება დღეს რყევას და წვა-განადგურებას ეძლევა, აღარ ვართ კაცნი და აღარც გვაქვს ძალა და სიმზნე მამაცობისაო“ ეტყოდა თურმე ხშირათ მეფეს და თან აუწყებდა სხვა და სხვა ოსტატობას და დარიგებას მღვიძარეობისათვის. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ს. ლეონიძე იმერეთში მოქმედებდა არა მარტოდ მეფეზედ, არამედ იგი სვეტად და ზურჯათ ედგა მთელს ერს და ავალებდა ყველას მღვიძარეობას.

ქართლ-კახეთის მეფეთა საქმენი და მოსავალნა ს. ლეონიძემ მრავალ ფეროვნად გამოიყვანა. იგი ყოველივე ამ გარემოებათა პირობას საერთოდ, ანუ საეროდ ლაპარაკობდა, მან გაათხიზლა მთავარი გურიელი და სხვა ასეთნიც. დადიანზედ კი ვერ იქონია დილა გავლენა. მერე კი როცა დადიანი სიბრძნესა და გონიერებას დაუპირდაპირა და თან სთხოვა ქვეყნის ერთგულება. ეს დღენი და წუთნი სოლომონ ლეონიძესა არიან მაღალ მნიშვნელოვანი და საყურადღებონი აქაც. იგი სიტყვით და საქმით ანათებდა, ყველას გულს მოსავდა ქართველთ არსებობის სიყვარულიდ და თან მათ იძულებულ ჰყოფდა მეფის და ქვეყნის ერთგულებისათვის. 1805 წ. ნახევარზედ მეტს ს. ლეონიძე დადიანის ოჯახში სცხოვრობდა, იქიდან ებრძოდა ზურაბ წერეთელს.

ამის ლაპარაკით და რჩევით, მეფემ ქართლ-კახეთის მთავარ მართველს ციციშვილს 1802 წ. მოსთხოვა იმერეთის საზღვრების ცნობა და მათი განსაზღვრა. ამ გარემოებას იმ დროის რუსის მთავრობამ ეჭვის თვალით შეხედა. ზოგ რამ სოფლებს, რომლებიც ქართლ იმერეთის საზღვრებზედ მდებარეობენ და რომელნიც აღრიდანვე იმერთ სამეფოს საზღვრებს და საკუთრებას შეადგენდა, ამაზედ შუღლი მოხდა, მაგრამ სხვა და სხვა

ქართლის თავადების ყალბის ცნობებით საქმე წააგეს იმერთ. მაინც იმერთა სამეფოს საზღვრები რუსეთის საქართველოსთან განსაზღვრელი და ოფიციალურად ცნობილ იქნა როგორც რუსეთის მთავრობის წინაშე, ისევე იმერეთის სამეფოს.

ამ საზღვრების აღნიშვნასა და განსაზღვრაში იმერთა დარბაისელთაც კარგი შრომა და ერთგულება გამოიჩინეს და არ უღალატეს მეფეს, ვინაიდან ახსოვდათ მათ სოლომონ მეფის და მის მამის არჩილის ამაგიცო. მთავარი მეთაური ამ საქმისა იყო სოლომონ ლეონიძე. პატრი ნიკოლა რუტილიანოვი, იტალიელი. 1803 წ. ს. ლეონიძეს ქართლიდამ დევნილ სხვა ემიგრანტებიც მიემატნენ. ამავე დროს, ს. ლეონიძეს ალექსანდრე ბატონიშვილის ხმაც მოესმა. მალე ესეც გაჩნდა იმერეთში.

ფიცხელის ლაპარაკის და თათბირის შეგდევ, იმერთა დიდებულთა თანადასწრებით და სოლომონ ლეონიძის რჩევით, პატრი ნიკოლას, ალექსანდრე ბატონიშვილის და სხვათა, იმერეთის სამეფო არსებობის ცნობები ეუწყა ახალციხის ფაშის საშვალგებით კონსტანტინეპოლს, ოსმალთ სულთანს, სპარსეთში აბაზ მირზას, ბაბახანს და სხვათაც ამ გვარ ხანებს, რომელთაც იმერთა სამეფო იცნეს თავისუფალ სამეფოდ, დამოუკიდებელს რუსეთის სამეფოსაგან და გაყოფილ მათისავე ქართველთა სამეფოს საზღვრებისაგან. ამ დღიდან აღმოსავლეთში იმერეთის სამეფო ცნობილ იქმნა, როგორც სოლომონ ლეონიძე. ეს გარემოება ეუწყა 1803 წ. თვით რუსეთის კარსაც და მასთან საფრანსეთის იმპერატორ ნაპოლეონსაც.

სოლომონ ლეონიძემ რაკი თავის მამულისშვილობისათვის ფართო ასპარეზი მოიპოვა და ამასთან იმერთა შორის დიდი თანამგრძობნიც ნახა, მის მერე უფრო მკვიდროდ შეუდგა სამეფო საქმეების გამაგრებისთვის მოქმედებას. იმერეთის ტახტი სასარგებლოდ მას ორი გარემოების ცნობა აწუხებდა. პირველი იყო, იმერთა სამეფოს ცნობა რუსეთის კარის წინაშე, მისი საზღვრების გამაგრება და დამტკიცება, და მეო-

რე იყო იმერთა სამეფოს შინაგან საქმეთა გამაგრება. შინაგან საქმეთა გამაგრების პირობებმა გამოიწვია შემდეგი:

1795 წლის უძღურების შემდეგ, თფილისში მრავლად სახლდებოდენ იმერლები, ნამეტურ რაჭველები, ჯერედ მეფეების დროს თფილისში მეპურენი, მეხაშენი, მეჩუსტე, დერციკნი, ანუ მეჩოხენი და თვით უბრალო მუშებიც სულ იმერლები იყვნენ. 1800 წლის შემდეგ, იმერეთიდან უფრო მრავლად იწყეს თფილისში გადმოსახლება. ეს გარემოება სავნოთ იცნო ს. ლეონიძემ და აიტომ 1803 წ. იმერლებს აღეკრძალათ ქართლში გადმოსახლება, ვინც ჩუმად გამოიპარებოდა, იმას საცა დაიჭერდენ, მაშინ სასტიკათ დასჯიდენ. თფილისში მცხოვრებთ მუშა და ხელოსნებთ ეუწყათ რუსეთის სამეფო ქართლის თფილისიდან იმერეთში დაბრუნება, თორემ წინაღმდეგ შემთხვევაში, ივინი დაისჯებოდენ და მათ იქ ჩამოერთმეოდათ საკუთარი უძრავი და მოძრავი ქონება.

იმერეთის მცხოვრებთ მგზავრთათვის განწყესდა ნება რთვის აღება, ქუთაისში, მეფის სამართველოდამ უნდა აელოთ მოწმობა, ანუ ნება რთვა, რომ წასულიყვნენ სადმე, ნება რთვა იწერებოდა ქართულად, თათრულად და ლათინურად. უამნებო დაურთველად თუ სადმე ვინმე წავიდოდა, ის გაქცეულად ჩაითვლებოდა და დაისჯებოდა კიდევ სასტიკად.

1803 წ. თფილისიდან დიდი ძალი იმერლობა აიყარა და დაბრუნდა იმერეთს და გამოცხადდენ თვის მეფეთა კარის წინაშე და დაშთენ იქ საცხოვრებლად.

სოლომონ ლეონიძემ ურჩია მეფეს რომ მას ეუწყებინა შემდეგი საქმენი სხვათათვის, ეს მალეც აუწყა:

ქართლ-კახეთის მთავარ მართველს აცნობეს, რომ ჩვენი ქვეშევრდომი თუ ვინმე გადმოვა თქვენს საბძანებელში, ვიდრე მას ჩვენი მოწმობა არ ექმნება, მინამდის იგი არ იქმნეს თქვენგან მიღებულნი, ნება არ მიეცეს ჩვენს ქვეშევრდომ ყმა კაცს რომ მანდ სხვის სამეფოში იცხოვრონო. სოლ. ლეონიძემ დაუმატა, რომ წინაღმდეგ შემთხვევაში, მანდ ყოფილის ნა-

თესავეებს აქ დავსჯით სასტიკათა. ისიცკი გამოაცხადა ს. ლეონიძემ, რომ სამეფოს მოღალატებს სიკვდილითაცკი დავსჯითო. ჩვენის სამეფოდამ ჩვენს ნება დაურთველათ წასულთა ჯავრს თვით მათს ნათესავეებზედ ვიყრით და დავარბევთო.

ამ გარემოებამ შეაშინა იმერნი და მოსპო მათი მოსვლა ქართლში ნება დაურთველად. მიზეზები ამის ის იყო, რომ ს. ლეონიძე მეფეს აუწყებდა, რომ ასეთ წასულ გასულები ჩვენს სამეფო ამბებს გადიტანენ; იქ ქართველთ დიდებულებს აუწყებენ და მერე ჩვენ საქმე წაგვიხდება სამეფოდანო. ამისავე რჩევით მეფემ აუწყა თვით გურიის, სამეგრელოს და სვანეთის მთავრებს, რომ დღეის შემდეგ ჩვენს ნება დაურთველად თქვენს სამთავროს ყმებს და თუნდ დიდებულებს ქართლსა და კახეთში გადასახლების ნება რთვა არ მისცეთო. თქვენს ნება რთვის შემდეგ ჩვენთანაც უნდა გამოცხადდესო. ნება რთვის მიცემა შეეძლოთ თავისუფლად მგზავრობისათვის სტამბოლს, ოსმალთ სხვა ქალაქებში და სპარსეთს, ასევე არ უშვებდენ ქართლში თვით იმერეთის ქართველ კათოლიკ ვაჭრებს, ამიტომ იგინი სულ კონსტანტინებოლს მგზავრობდენ,

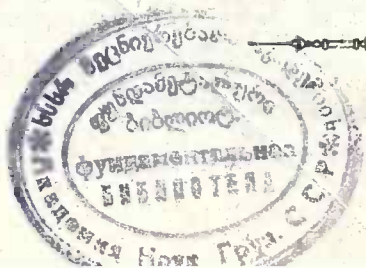
ამისთვის ს. ლეონიძემ დაადგინა სასტიკი წესები. წინამდევთ შესახებ რუსეთის მთავრობისა მომხრე ქართველი ეჯავრობოდა, თვით მათი ხსენებაცკი და ამიტომ ჩუმი ჯაშუშებიც ჰყვანდა და ესენი იმერთ დიდებულთ შორის ეძებდნენ ისეთ პირებს, ვინც ქართლ-კახეთის რუსეთის მთავრობას ეკედლებოდნენ, ან ემადრიელებოდნენ და ამიტომ მათ მეტად სასტიკად სჯიდენ, ს. ლეონიძე არცხვენდა თურმე მათ შეჩვენებით. ამავე დროს იქმნა ზომები მიღებულ რომ იმერეთის სამთავროები დამორჩილებოდა სოლომონ მეფეს და მთელი იმერეთი გაერთიანებულიყოს.

სოლომონ ლეონიძემ 1804 წ. იმერეთის მეფე მოიხსენა მთელის იმერეთის მეფედ. ასევე ეუწყა მის მთავრებს, იმერთ კათოლიკოსისაგან გაიცა საეკლესიოდ ბრძანება, რომ სოლომონ მეფე მოიხსენონ ეკლესიებში როგორც მეფე სრულიად

იმერეთისა. ასე მოიხსენებოდა მეფე და დედოფალი მისი იმერეთის სამეფოს დასასრულამდე.

იმერეთის სამოფოს ძლიერებისათვის მრავლად მოიჭრა იმერული ფარა. ანუ ფული. შემორღებულ იქმნა კანონები, რომლითაც განბჭობდენ იმერთა სამეფოს საქმეებს. ეს კანონები იყო მოწყობილი სოლომონ ლეონიძისაგან. ამას გარდა განაწესეს ხარჯის აკრეფა ქუთაისის და სხვა ქალაქების ვაჭართა და ხელოსანთაგან. ასევე განუწესეს ხარჯი სოფლის გლეხთა და მემამულთაც. ყველა ამ შეასავლიდამ მოაწყეს და მოახერხეს მორიგი, ანუ საყოველთაო ჯარიც შეადგინეს. 1803 წ. სოლომონ მეფეს იმერთა საყოველთაო ჯარიც ჰყვანდა. ამ მოკლეს აღწერაში ჩვენ ყველას ვერ მოვსთვლით, იგი სხვა წიგნებში იქმნება მოთხრობილი, და ნამეტურ იმერეთის სამეფოს რუსეთთან დაკავშირების და სოლომონ 11-ის ისტორიაში.

აქ კი ვიტყვით შროკლედ, რომ სოლომონ ლეონიძემ 1801 წ. შემდეგ, იმერეთში, მეფე სოლომონის წინაშე, იღვაწა დაუცხრომლად. დაულაღავად, ამის ცდამ და შრომამ შექმნა და გააძლიერა იმერეთის სამეფოს საქმე და სახელოვნება. ს. ლეონიძის წაღილიც ეს იყო, მთელი მისი ნატვრა და ცდა ამას შეეხებოდა, რომ იმერეთის ტახტი არ მოშლილიყო, მერე მათის ცდით და რუსეთის მფარველობით, 1783 წ. ეკატერინა იმპერატრიცას ტრაქტატის ძალით, იმერეთს დაკავშირებოდა ქართლ-კახეთი, ბაგრატიონთ ხსენება არ მოსპობილიყოს და მთელ საქართველოს მეფედ სოლომონ არჩილის ძე იქმნებოდა, რომელიც ტრაქტატისავე ძალით თვის სამეფოს და ტახტს რუსეთის იმპერატორის მფარველობის ქვეშ ამყოფებდა.

ზ. ზიზინაძე.

მეორე თუმანოვის ქუჩა, № 32.

სოლომონ ლეონიძის შესახებ დამზადებულია ვრცელი
ხელთ ნაწერი, რადგანაც მისი გამოცემა ერთად ვერ მოვასწერე
უთხრობის გარე, ამიტომ ასე პატარა წიგნად ვბეჭდავ. მთელი
წიგნი სულ ექვს ასეთ წიგნად გამოვა.

ფასი 10 კაპ.

